

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Чернуха Н.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Бахов І.С.

Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку полікультурного виховання в сучасному світі. Розглянуто концепції полікультуралізму у світовій педагогіці, обґрунтовано завдання, цілі, об'єкти та принципи полікультурного виховання. Розкриваються особливості розвитку полікультурного виховання у США та інших країнах.

Ключові слова: полікультурне виховання, етноцентризм, домінуючий етнос, культурна автономія, толерантність, культурні відмінності, плюралізм.

Постановка проблеми. Основні тенденції розвитку теорії та практики освіти в ХХІ ст. залишаються в центрі уваги громадських та педагогічних кіл у провідних країнах світу. Існують декілька теоретичних епіцентрів виховання і освіти, в першу чергу США, Західна Європа, Японія, Україна, під впливом яких знаходяться інші регіони і країни. Умови ефективності виховання значною мірою перебувають поза власне педагогічних зусиль і залежать від соціально-політичної атмосфери. Разом з тим саме по собі виховання є потужним інструментом по створенню сприятливого демократичного і гуманного соціального клімату. Стимулом демократизації виховання є рух громадськості, учасники якого намагаються на модернізації виховання як потреби соціального прогресу.

В обговоренні проблем виховання беруть участь не лише вчені-професіонали, а й представники політичних партій, профспілок, громадських організацій, об'єднань батьків. Співпрацюють при цьому педагогічні сили різної орієнтації. Підвищена увага до виховної проблематики є знаменною для українського суспільства. Своєю появі вона зобов'язана хвилі найгострішої соціальної кризи, яка впливає на свідомість, почуття, характер кожної окремої людини. Результатом такого впливу виявилися наростаючі загрози дегуманізації, гіпертрофованого раціоналізму, втрати високих моральних ідеалів, асоціальна поведінка молоді, що свідчить про низьку ефективність її виховання.

Світова школа рухається шляхом демократизації виховання. У цього багатоаспектного і багатопроblemного процесу є спільні риси, незважаючи на особливі соціальні, політичні, економічні, етнічні умови в різних регіонах і країнах.

Для розуміння демократизму виховання існують два взаємовиключні підходи. Згідно з першим, який заснований на ідеї егалітаризму, всі діти рівні від народження, і пропонується зосередитися на принципах однакового виховання. Цей підхід до кінця 80-х років був офіційною доктриною колишнього СРСР і значною мірою Японії.

На відміну від першого, здобуває все більше прихильників другий підхід, заснований на

ідеї антиегалітаризма. Вони базуються на тому, що система виховання повинна виконувати дві функції: функцію виховання та функцію соціального відбору.

У першому випадку мова йде про набуття знань та умінь, формування характеру, у другому – про розподіл за різними професійними та громадськими верствами. Школа повинна ефективно здійснювати обидві функції і тим самим вирішувати завдання демократичного виховання. Анти-егалітаристи виходять з того, що слід звести до необхідного мінімуму рівність і максимально враховувати відмінності суб'єктів виховного впливу.

Демократична система виховання передбачає спрямованість на ряд важливих педагогічних умов: рівність членів суспільства незалежно від соціального стану, статі, національності, віросповідання, расової приналежності. Їй притаманна структура навчального процесу, в якій формується людина, яка здатна вільно і творчо мислити та працювати. Демократичне виховання ґрунтується на ідеях плюралізму, варіативності, диверсифікації, внаслідок яких відкриваються перспективи багатозначного за цілями і змістом виховання і навчання.

У сучасному світі полікультурне виховання і освіта – неодмінні складові над-моноетнічних цивілізаційно-культурних спільнот. В умовах сучасних цивілізацій можливі дві взаємовиключаючі долі окремих народів. Перший варіант передбачає, що провідні етноси, подібно до бульдозера, розчавлять самотутню культуру і освіченість малих етносів. Другий передбачає конструктивний міжетнічний діалог, в якому помітну роль відіграє виховання і освіта.

У сучасному суспільстві злободенність теоретичної та практичної розробки полікультурного виховання загострена найімовірніше трьома серйозними обставинами. По-перше, кризою ідей і досвіду соціалістичного інтернаціонального виховання. По-друге, соціально-демографічними переміщеннями, викликаними масовим припливом біженців та іммігрантів з різних країн. По-третє, посиленням процесів національно-культурного самовизначення народів і націй. В умовах співіснування в країнах різних типів

цивілізацій потрібно приділяти набагато більше уваги педагогічним аспектам проблем культурних відмінностей.

Оцінюючи стан полікультурного виховання в Україні і сусідніх країнах колишнього Союзу, слід визнати, що воно не є пріоритетом освіти і педагогіки. У політичних деклараціях і педагогічних працях містяться правильні заклики до виховання в душі полікультурності, проте не завжди і не скрізь вони впроваджуються в практику. Вчені-педагоги, шкільні вчителі нерідко замовчують такі «незручні питання», як міжетнічні конфлікти, культурні забобони, націоналістичні прояви. Тим часом полікультурність людини абсолютно не має генетичного походження. Вона соціально обумовлена і її слід виховувати.

За таких умов для вітчизняної педагогіки і школи особливої актуальності набуває вивчення і творче використання позитивного світового досвіду полікультурного виховання.

Мета статті – дослідити основні тенденції розвитку полікультурного виховання школярів в сучасному світі. Для педагогів це дуже актуально і важливо, оскільки сприяє залученню до загальнолюдських пріоритетів у вихованні та навчанні. Для досягнення означеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розглянути сутність полікультурного виховання;
- вивчити сучасний стан і тенденції розвитку полікультурного виховання у світі;

Основний матеріал. Полікультурна педагогіка порівняно молода галузь наукового знання. Феномен полікультурності став предметом особливих досліджень у світовій педагогіці з 60-х рр. XX ст. Зарубіжної педагогічної наукою накопичено солідний науковий фонд з проблеми полікультуралізму. Російські та українські вчені почали дослідження питань полікультурної педагогіки відносно недавно, у 90-і роки XX ст. Отже, можна зазначити, що вітчизняна полікультурна педагогіка знаходиться в стадії становлення.

Крім поняття «полікультурне виховання», використовуються інші поняття: кроскультурна освіта, міжкультурна освіта, інтеркультурна освіта, бікультурна освіта тощо. Одне з перших нормативних визначень поняття «полікультурне виховання» дано 1977 року: «Виховання, що включає організацію та утримання педагогічного процесу, в якому представлені дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою».

Деякі педагоги вважають, що більш точно в науковому та практичному відношенні використовувати поняття «інтеркультурне виховання», підкреслюючи тим самим важливість міжетнічного діалогу в педагогіці [1].

Антиподом полікультурної освіти виступає педагогіка етноцентризму. Крайній антидемократизм педагогічного етноцентризму проявляється в ідеології расизму і гіпертрофованого націоналізму, яким притаманний феномен переваги однієї етнічної групи над іншою [2]. У теорії і практиці освіти, крім відкритого проповідування расизму та націоналізму, спостерігаються так

звані «прихований» расизм і «м'яка» дискримінація. Це відбувається у випадках, коли педагоги і вчителі (часом несвідомо) потурають расистським і націоналістичним стереотипам, не займають активної позиції щодо захисту культурно-освітніх прав етнічних меншин та замовчують їхню культуру.

У педагогічній літературі деколи містяться негативні згадки про національні меншини або зовсім ігнорується їх існування. Спроби покращувати умови освіти дітей з расових і національних меншин викликають прихований або явний відсіч ідеологів монокультурного виховання. Вони противляться і перешкоджають усуненню соціальних, економічних, культурних, освітніх бар'єрів, що породжують культурно-освітню дискримінацію, що не дозволяють підвищувати рівень досягнень у сфері освіти представників національних меншин.

В процесі розвитку полікультурної освіти варто відзначити й етноцентризм малих етнічних груп, які характеризуються закритістю по відношенню до домінуючих націй і інших малих етнічних груп. Прикладом прояву подібного етноцентризму найчастіше виявляються спеціальні навчальні заклади для етнічних меншин (наприклад, афроамериканські та латиноамериканські школи в США). Подібні школи фокусують виховання і навчання переважно в рамках культури меншини, ізолюють від культурного діалогу з домінуючою нацією і іншими малими етнічними групами.

Врозріз концепціям полікультуралізму у світовій педагогіці пропонуються *парадигми асиміляції і акомодациї*. Перша виходить з неприйняття багатокультурності і необхідності реставрації монокультурного товариства з верховенством цінностей домінуючого етносу. Інша парадигма передбачає розмежування культурного різноманіття та монокультурності, створення «плюралістичної дилеми» [3; 4].

У світовій педагогіці існують суперечливі точки зору щодо дефініції полікультурного виховання. Особливо це стосується його суб'єктів. Суб'єктам полікультурного виховання можуть бути притаманні три основні характеристики: 1) культурна спільність, 2) мовна спільність, 3) статус національної меншини або більшості. У полікультурному вихованні зазвичай задіяні два суб'єкти: титульний і малий етноси, неодмінною властивістю яких є культурна взаємодія.

У сучасних країнах зазвичай наявний домінуючий тип цивілізації і його носій – титульний (домінуючий) в культурному та політичному відношенні етнос. Ці суб'єкти мають велику і давню культуру. Традиції середземноморської цивілізації, коріння якої сягають епох античності і середньовіччя, продовжують і розвивають домінуючі етноси у Франції, Іспанії та Італії. У США домінує англосаксонський етнос серед білої більшості, який вплинув на розвиток афроамериканського етносу. Протестантська англосаксонська цивілізація Великобританії з її духом підприємливості домінує серед інших етносів. У Канаді історично склалася двомовна цивілізація,

біля витоків якої стояли поселенці з Франції і Великобританії.

Домінуючі культури є історичним продуктом епохи становлення держав Нового часу. Ідеологією подібних спільнот стає єдиний народ, єдина мова, єдина країна, єдина культура, у який етнічні меншини постійно відчували тиск і дискримінацію в соціальній і культурній сферах. У сучасних умовах, коли фактично закінчилася ера мононаціональних країн, у світовому співтоваристві спостерігається зростання неприйняття монополізму домінуючих культур в поліетнічних державах. Ці культури розглядаються як учасники взаємозбагачувального діалогу з субкультурами малих етносів. Стає все більш очевидним, що знання особливостей іншої культури на етнічному рівні, навички міжкультурного спілкування стають необхідними не тільки для представників іншокультурних систем, але і для домінуючої етнічної спільноти. Провідні національні групи не обходяться полікультурне виховання як спосіб стати толерантними щодо інших субкультур, непримиренними до дискримінації та расизму [5].

Наступним суб'єктом полікультурного виховання виступають представники субкультур. Питання про дефініції цього суб'єкта (наявність якого, по суті, мотивує проблему полікультурного виховання) залишається у світовій педагогіці не до кінця дослідженим. Зарубіжні науковці, насамперед у США, нерідко трактують його дуже широко, стосовно як до національних меншин, так і до будь-яких субкультур, включаючи жінок, людей із затримками в розвитку, високообдарованих, незаможних, сексуальні меншини та ін.

Значна частина педагогів, втім, не схильна до настільки всеосяжного підходу, вважаючи, що полікультурне виховання адресовано насамперед до етнічних меншин (малих етносів), специфіка й особливості яких полягає у володінні власною культурною традицією і водночас усвідомленні себе підгрупою великої спільноти. Поняття «етнічна меншина» майже неодмінно має расовий і соціальний підтексти: по-перше, певну генетичну єдність, по-друге, припущення про утиск з боку більшості суспільства.

Малі етнічні групи є суб'єктами полікультурного виховання і їх майже завжди об'єднують етнічна і мовна спільність, культурні традиції (релігія, мистецтво, історія та ін.) Але в цих правилах є винятки, породжені специфічними історико-культурними процесами. Наприклад, близькі за расовою ознакою афроамериканці не мають власної мови, а російськомовні меншини ближнього і далекого зарубіжжя пов'язує нерідко не етнічна, а мовна та культурна спільність.

Різноманітність малих етнічних груп має історичне походження і зумовлена соціальними, культурними та іншими особливостями виникнення цих груп. Серед них умовно можна виділити наступні суб'єкти полікультурного виховання:

– автохтонні групи, що не мають державно-культурної автономії: індіанці, народи Півночі в США і Канаді, данці і сорби в Німеччині, корсиканці і баски у Франції, валлійці та ірландці у Великобританії, народності Півночі і Далекого

Сходу в Росії, аборигени Австралії, курди в Іраку і Туреччині, айни в Японії, бербері в Алжирі, та ін.

– корінні групи, що мають державно-культурну автономію і самостійність: башкири, калмики, татари, якути у Росії, баски та каталонці в Іспанії, шотландці у Великобританії та ін.

– національні меншини, що оформилися протягом Нового і новітнього часу: афроамериканці і латиноамериканці в США і Канаді, євреї в Європі і США, вірмени у Росії, Західній Європі і на Близькому Сході, німці в Росії, корейці в Росії та Японії, російськомовні громади в СНД і Прибалтиці, китайці та індійці в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

– іммігранти другої половини ХХ в. [6; 7].

Глобалізація сучасного світу веде до кількісної та якісної зміни суб'єктів, що потребують захисту культурно-освітніх інтересів. Якщо сьогодні це етнічні меншини окремих держав, то в недалекому майбутньому це і ведучі етноси малих країн: данці, люксембуржці, франкофони і фламандці в Бельгії і т. ін.

Полікультурне виховання фокусується на кількох педагогічних принципах:

- виховання людської гідності та високих моральних якостей;
- виховання для співіснування соціальних груп різних рас, релігій, етносів та ін.;
- виховання толерантності, готовності до взаємного співробітництва.

Основною функцією полікультурного виховання є, передусім, усунення протиріччя між системами і нормами виховання і навчання домінуючих націй, з одного боку, та етнічних меншин з іншого. Передбачається взаємна адаптація етнічних груп, відмова етнічної більшості від культурного диктату.

До функцій полікультурного виховання можна віднести наступні функції:

- формування уявлень про різноманіття культур та їх взаємозв'язок;
- усвідомлення важливості культурного різноманіття для самореалізації особистості;
- виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;
- розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності та взаєморозуміння.

Полікультурне виховання переслідує кілька груп цілей, які можна визначити поняттями: «плюралізм» – про повагу і збереженні культурного різноманіття;

2) «рівність» – про підтримку рівних прав на освіту і виховання,

3) «об'єднання» – про формування в душі загальнонаціональних політичних, економічних, духовних цінностей.

Відзначимо, що ключові цілі полікультурного виховання є багатоступінчастими. Так, при вихованні поваги до інших культур толерантність є лише початком прилучення до інших культур. Вона має поєднуватися із розумінням, повагою і, зрештою, активною солідарністю. Далі визнаються такі поняття, як взаємодія, взаємозалежність,

взаємообмін, засновані на розумінні особливостей різних культур.

Багатоступінчастою є мета полікультурного виховання і при вирішенні проблем рівних прав на освіту. Мова може йти про подолання відставання в інтелектуальному і соціальному розвитку етнічних груп за допомогою компенсуючого навчання. Відповідна політика зазвичай стосується національних меншин (наприклад, афроамериканців), але може стосуватися і національної більшості, як, наприклад, в Південно-Африканській Республіці, за допомогою створення навчальних закладів – мостів для підготовки до шкільного навчання африканських дітей.

Проблема гарантії прав на освіту є актуальною і для національних меншин, які не поступаються титульному (основному) етносу за рівнем розвитку культури й освіченості, але потребують захисту своїх культурних цінностей (наприклад, європейські меншини в Канаді, російськомовні в Балтії).

Полікультурне виховання – це водночас набуття знань і відповідне виховання, «передача більш точної і досконалої інформації при повазі до груп меншин, подоланні упереджень і заохоченні терпимості, покращенні академічних досягнень учнів з представників меншин, сприяння досягненню ідеалів демократії та плюралізму» [8].

Полікультурне виховання слід розглядати як частину педагогічних зусиль, які забезпечують культурно-соціальну ідентифікацію особистості відкритою для інших культур, національностей, рас, віросповідань. Зміст полікультурного виховання будується, таким чином, навколо чотирьох орієнтирів: соціокультурної ідентифікації особистості; освоєння системи понять і уявлень про полікультурне середовище; виховання позитивного ставлення до диверсифікованого культурного оточення; розвитку навичок соціального спілкування.

Суттєвою є проблема організації полікультурного виховання. Одним з основних способів такої організації є відповідне вивчення тих чи інших навчальних дисциплін. Ідеологи полікультуралізму вважають, що наявність полікультурного компонента в навчальних дисциплінах дозволяє вирішувати подвійне завдання: стимулювати інтерес дітей до нового знання і одночасно пропонувати різні точки зору на навколишній світ.

Провідним при цьому залишається двомовне і багатомовне навчання (рідна мова, мова домінуючого етносу, іноземні мови). У зв'язку з цим особлива увага приділяється культурологічної спрямованості філологічної освіти. Вчені справедливо стверджують, наприклад, що вивчення іноземних мов не тільки служить спілкуванню, але і дозволяє долучатися до різних способів мислення, думки, поведінки, інших людських цінностей.

Полікультурне виховання є багатодисциплінарним. Крім мов, при його реалізації вивчається широкий спектр дисциплін гуманітарного, естетичного, природничо-наукового циклів. Соня Ніето (США), Ле Тхан Тхої (Франція) стверджують у зв'язку з цим, що полікультуралізм повинен пронизувати всі предмети навчальної програми [9].

Так, пропонується викладати літературу, історію і суспільствознавство, даючи неупереджені оцінки, уникаючи як євроцентристського, так і східно-центристського підходу. Наприклад, при вивченні суспільствознавства слід допомогти зрозуміти, чому ісламський фундаменталізм не сприймає західної світської державності. У курс літератури слід включати вивчення шедеврів різних світових цивілізацій.

Викладання літератури, побудоване на засадах компаративізму з наголосом на кращі зразки світової літератури дасть можливість висвітлити універсальну сутність і багатство відтінків природи людини. Вивчення історії має показувати зв'язок народів і культур, значення культурних контактів з навколишнім світом при створенні та збагаченні найбільших цивілізацій (наприклад, роль буддизму, що прийшов з Індії, в духовному житті Китаю та Японії).

Полікультурне виховання здійснюється в межах інституційного та безперервного виховання. Отже, воно має бути не тільки проблемою навчальних закладів, а й культурно-просвітних центрів сім'ї, Церкви, громадських об'єднань, засобів масової інформації [10].

Фахівці-педагоги (Н. Грант, Ф. Феррер, З. Люхтенберг) наголошують на експансії американської англомовної культури про, її істотній небезпеці для гарантій культурно-освітніх інтересів меншин і невеликих держав Європи. На їхню думку, полікультурна педагогіка, що враховує культурно-виховні запити малих народів, в змозі забезпечити розвиток плюралістичної європейської ідентичності, що дозволяє сприймати цінності різних культур і бути відкритими для конструктивного діалогу. Вони підкреслюють подвійну функцію полікультурного виховання у становленні європейської громадянськості: плекання національних особливостей і подолання національних антагонізмів. Це виховання має задовольняти потреби національних та загальноєвропейської культури.

Результатом полікультурного виховання має бути: [11].

- розуміння і повага інших народів, культур, цивілізацій, життєвих цінностей, включаючи культуру побуту;
- усвідомлення необхідності взаєморозуміння між людьми і народами;
- здатність спілкування;
- усвідомлення не тільки прав, а й обов'язків щодо інших соціальних та національних груп;
- розуміння необхідності міжнаціональної солідарності та співробітництва;
- готовність брати участь у вирішенні проблем іншої спільноти і етносу.

Висновки. Полікультурне виховання передбачає налагодження зв'язків між людськими спільнотами, виходить з необхідності взаємозбагачення культур різних націй. Полікультурне виховання передбачає міжнаціональну та міжетнічну взаємодію, формує почуття солідарності та взаєморозуміння, протистоїть дискримінації, націоналізму, расизму.

Підсумовуючи сказане про функції, цілі, зміст полікультурного виховання, можна стверджувати

ти, що воно призначене для створення педагогічно сприятливого взаємозбагачення домінуючою і малих культур, в результаті чого відбувається становлення і самовизначення особистості. Воно означає врахування культурних, виховних та освітніх інтересів етнічних меншин в умовах

плюралістичного культурно-національного середовища та провідної ролі культури титульного етносу. У ході полікультурного виховання відбувається взаємне збагачення великих і малих етносів без утиску останніх у душі ідеалів демократичного громадянського суспільства.

Список літератури:

1. How to Deal with Your Acting Up Teenager: Practical Help for Desperate Parents by Bayard, Robert T./ Bayard, Jean. – 224 p.: M. Evans & Company. 2012
2. Bakhov I. S. Pedagogical concepts and practice of ethnocentrism in multicultural education of the USA and Canada // Science, Technology and Higher Education [Text]: materials of the II international research and practice conference, Vol. II. – Westwood – Canada, 2013. – P.416-420.
3. Bakhov I. S. Pedagogical concepts and assimilation practice in multicultural education systems of the USA. Сборник докладов международной конференции «США: история, общество, культура»: Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2013. – С 26-29.
4. Гусев В.В. Информационные технологии в образовательном процессе вуза / В.В. Гусев, П.И. Образцов, В.М. Щекочихин. – Орел: ВИПС, 1997. – 126 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2009. – 384 с.
6. Иванова Н., Мнацаканян И. В поликультурном мире // Высшее образование в России. – 2003. – №1. – С.140-145.
7. Каган В.И., Сычеников И.А. Основы оптимизации обучения в высшей школе. – М., 2007. – 308 с.
8. Караковский В. А. Воспитательная система школы. – М., 2004.
9. Nieto, Sonia. The Light in their Eyes: Creating Multicultural Learning Communities. New York: Teachers College Press. – 1999.
10. Макаев В.В., Малькова З.А., Супрунова Л.Л. Поликультурное образование – актуальная проблема современной школы // Педагогика. – 2008. – № 4.
11. Состояние, проблемы и стратегия развития педагогического образования / Под ред. А.А. Вербицкого, М.Н. Костиковой. – М., 2006.

Чернуха Н.М.

Киевский университет имени Бориса Гринченко.

Бахов И.С.

Межрегиональная Академия управления персоналом

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Резюме

Статья посвящена анализу основных тенденций развития поликультурного воспитания в современном мире. Рассмотрены концепции поликультурализма в мировой педагогике, обоснованы задачи, цели, объекты и принципы поликультурного воспитания. Раскрываются особенности развития поликультурного воспитания в США и других странах.

Ключевые слова: поликультурное воспитание, этноцентризм, доминирующий этнос, культурная автономия, толерантность, культурные различия, плюрализм.

Chernukha N.M.

Kiev Boris Hrynchenko University.

Bakhov I.S.

Inter-Regional Academy of personnel management

THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF MULTICULTURAL EDUCATION IN THE MODERN WORLD

Summary

The article analyzes main trends of multicultural education in today's world. Are considered the concepts of multiculturalism in the world pedagogy, are grounded objectives, goals, objects and principles of multicultural education. Disclosed are features of multicultural education in the USA. and other countries.

Key words: multicultural education, ethnocentrism, the dominant ethnic group, cultural autonomy, tolerance, cultural diversity and pluralism.